

Fra oprejsning til idealitet

– det platoniske i Henrik Pontoppidans Lykke-Per

Anmeldelse af Preben Lilhav, *Lykke-Per og Platon*, 255 sider, internetAkademiet, 2020

CHRISTIAN DE THURAH

I bogens korte efterord skriver forfatteren, den særdeles produktive idehistoriker og forlægger Preben Lilhav, at det, der satte ham i gang med denne næsten 250 sider lange analyse af Henrik Pontoppidans roman *Lykke-Per*, i første omgang var Bille Augusts filmatisering fra 2018, som han så som en parodi på romanen, sådan som han huskede denne. Per gøres her til en ynkelig fantast og Jakobe til historiens egentlige hovedperson, mener han. Desuden fandt han ud af, at denne opfattelse var almindeligt udbredt, og Lilhav mener at kunne føre den tilbage til en artikel af Flemming Behrendt i *Omkring Lykke-Per*, en studiebog udgivet af Hans Reitzels forlag i 1971. I artiklen, der hedder “Fra ledefigur til hovedperson”, skriver Behrendt, at *Lykke-Per* oprindeligt var tænkt som et “danmarksbillede”, hvis forskellige miljøer blev bundet sammen af ledefiguren Per Sidenius, og at dennes skæbne var modelleret over krøniken “Ørneflugt”. Dette indebærer, at Per skulle ende “på møddingen”. Det var først gennem Pontoppidans videre arbejde med romanen, at personen Per udviklede sig til bogens langt mere komplekse hovedperson. Det skal her for god ordens skyld tilføjes, at der i Behrendts artikel intet står om Jakobe som bogens egentlige hovedperson. Den opfattelse skyldes andre.

Provokeret af denne fortolkning, som slet ikke stemte med hans egen erindring om romanen, gik Lilhav i gang med at læse *Lykke-Per* igen, men denne gang med udgangspunkt i den oprindelige version i otte dele (1898-1904). Som idehistoriker interesserer Lilhav sig især for de filosofiske understrømme i *Lykke-Per*, først og fremmest indflydelsen fra Platon, men også fra en lang række andre tænkere, som

Nietzsche, Schopenhauer, Ørsted, Kierkegaard og Goethe for blot at nævne nogle af de mere prominente.

Det kan lyde som en stor mundfuld for læsere, der ikke har en kandidatgrad i filosofi, men det er det faktisk ikke. *Lykke-Per og Platon* er skrevet i et klart og tilgængeligt sprog og er bygget overskueligt og konsekvent op.

I bogens første kapitel, "Indledning", gøres der kort rede for Platons opfattelse af det enkelte menneske og af samfundet, som det kommer til udtryk i hans hovedværk *Staten*. Det, det handler om, for statens ledere som for almindelige mennesker, er at bringe det guddommelige i mennesket, "det indre menneske", til virksomhed i sig. Det guddommelige er, når man har en sand forestilling om, hvad der er skønt, retfærdigt og godt, og det kan opnås gennem opdragelse til selvindsigt og mådehold. "Kend dig selv" og "Intet til overmål", som der stod på Apollontemplet i Delfi. Disse tanker mener Lilhav også at finde hos Pontoppidan, personificeret bl.a. ved pastor Petersen i *Det forjættede Land* og magister Glob i *Højsang* (ss.12-13), og det er da også rigtigt, at disse to ræsonnører giver udtryk for lignende tanker, men man kunne her indvende, at deres værdi som sandhedsvidner er begrænset på grund deres egen livssituation. Man skal i det hele taget være varsom med at tage Pontoppidans ræsonnører på ordet, for ser man nøjere efter, er der næsten altid et eller andet, der sætter spørgsmålstegn ved deres ellers besnærende synspunkter. Dette synes Lilhav da også at være opmærksom på senere i bogen (ss.195-196), men problemet bliver ikke rigtig diskuteret.

Bogens andet kapitel hedder "Naturbarnet" og handler om Pers baggrund og prægning fra hjemmet. Per føler sig fremmed og i opposition til sit patriarkalske, asketiske og fromme hjem, og en skelsættende begivenhed er faderens voldsomme udskældning af ham på grund af et simpelt æbletyveri. Resultatet bliver, at Per på den ene side indpodes en stærk trang til oprejsning, og at det på den anden side viser sig, at han har samvittighed, at der er en *idealitet* i hans natur. Begge dele skal vise sig at få indflydelse på hans liv. Trangen til oprejsning deler Per i øvrigt ifølge Lilhav med flere andre personer i bogen, den bliver så at sige et ledemotiv i romanen. Det vender vi tilbage til.

Derefter kommer Lilhav ind på indflydelsen fra Nietzsche, som Pontoppidan andetsteds kaldte en ånd med stormfuglevinger. Ganske vist aftog hans begejstring for den tyske digterfilosof noget med tiden, men i *Lykke-Per* er indflydelsen stadig tydelig. Således er det fra Nietzsche, Pontoppidan har udtrykket "underjordiske", som Per bruger om Sideniusslægten. Det samme gælder udtrykket "Dionysos mod Den korsfæstede", som Lilhav ser som "grundlag og baggrund for historien om Per (s.36).

"Den korsfæstede", altså kristendommen, repræsenteres i romanen naturligvis først og fremmest af Sideniusslægten med dens askese og foragt for det jordiske, mens "Dionysos", der repræsenterer livskraften og frugtbarheden (men også døden som overgang til nyt liv) i græsk mytologi, repræsenteres af maleren Fritjof Jensen og litteraten Dr. Nathan, og det er i dette spændingsfelt, Per skal navigere og finde sin egen vej.

De følgende tre kapitler er viet til de tre kvinder, der – ud over moderen – betyder mest for Per og hans udvikling.

Den første er Francisca, den blonde fynske pige, som Per har et platonisk forhold til, mens han bor i Nyboder. Hun er den første, som Per forelsker sig i, og hun bliver også på andre måder en slags igangsætter af hans udvikling. Temaet “den første kærlighed” spiller en væsentlig rolle i Pontoppidans forfatterskab. Den kan leve en usporlig spøgelsestilværelse i vore tanker og følelser, som Pontoppidan formulerer det (s.59), og dermed anslås et andet vigtigt tema: det ubevidstes betydning. De skønlitterære forfattere havde et sikkert blik for dette emne, længe inden Freud og Jung og den videnskabelige psykologi begyndte at beskrive det. Med forelskelsen i Francisca sker der ifølge Lilhav et gennembrud i Pers sjæl, en evighedsfølelse, og igen er det angiveligt idealiteten, der rører på sig i Per. Denne idealitet viser sig også i, at Pers samvittighed aktiveres. Over for Francisca er han ikke den kyniske skørtejæger, men giver “artigt” afkald på hende, da han ikke vil gifte sig med hende. Han kan ikke affinde sig med den stille lykke, han ville kunne få i et ægteskab med hende, for forelskelsen har nemlig også sat ekstra skub i hans ambitioner. Ikke ambitioner om ære og rigdom, dertil er han for meget af en Sidenius, men en drøm om en titanisk bedrift, og denne drøm sammenligner Lilhav med Fausts i Goethes drama. At Pontoppidan havde Goethe i tankerne, da han skrev *Lykke-Per*, er utvivlsomt rigtigt. Han nævnes flere gange i romanen og læses også af den næste kvinde i Pers liv, Jakobe Salomon.

Det suverænt længste kapitel i *Lykke-Per og Platon* er viet til Jakobe, der da også er den vigtigste kvinde i Pers liv, så vigtig, at nogle som tidligere nævnt ligefrem har set hende som romanens egentlige hovedperson, ja, endda som en noget nær ideel person i forhold til Per. Dette er dog ikke Lilhavs opfattelse.

Kapitlet indledes med en sammenligning mellem Per og en anden ung “verdensrobber”, Otto Dyhring. Der er mange lighedstræk mellem de to, men den store forskel er, at Per har nogle indre kvaliteter, som Dyhring ikke har, idealitet og samvittighed, og de bliver bestemmende for hans skæbne, ligesom de ifølge Lilhav er hovedtemaer i romanen (s.74).

Som tidligere nævnt bruger Lilhav den oprindelige version af *Lykke-Per* til sin analyse, og det gør han, fordi der i den kortere samlede udgave fra 1905 og de følgende udgaver er udeladt mange detaljer, som blandt andet kan være med til at forklare personen Jakobe. I den oprindelige version er det understreget, at Jakobe, ligesom Per, er drevet af en stærk trang til oprejsning, både på jødernes og egne vegne. På jødernes vegne, fordi de er blevet undertrykt og forfulgt af de kristne gennem historien, på egne vegne, fordi hun ikke er smuk og populær som halvsøsteren Nanny, men må hævde sig på andre måder. Heri ligger en stor del af Pers tiltrækningskraft på hende, at han hader kristendommen og stræber mod de højeste tinder. Men Per er en usleben diamant, som stadig mangler dannelse og bevidsthed om storheden i sit projekt. Det søger Jakobe at råde bod på, og efterhånden går det op for Per, at Jakobe, som han i begyndelsen ikke følte sig tiltrukket af, har andre og dybere værdier end Nanny, som han i første omgang blev betaget af. Dermed repræsenterer hun et nyt trin i Pers udvikling.

Det, der gør Lilhavs analyse af Jakobe spændende, er, at den fokuserer på sider af hende, der har været lidt overset hidtil. F.eks., at den tidlige del af Pers og Jakobes forhold har karakter af en magtkamp snarere end af kærlighed, og at Per vinder denne magtkamp (ss.91-92). Eller at der, selv om de er enige om meget, også er forhold, der adskiller dem. Jakobe har således traditionel jødisk ærefrygt for hjem og slægt og kan slet ikke forstå, hvordan Per kan hade sin egen familie. Efter en snak med Pers bror Eberhardt går det dog op for hende, hvorfor Per føler, som han gør, og hun gribes af en voldsom trang til at give sig helt hen til ham. Der er dog i denne voldsomme hengivelse – som Per ikke helt kan forlige sig med – også et element af moderlig omsorg (ss.93-94).

Et interessant forhold, som Lilhav gør opmærksom på i det lange kapitel om Per og Jakobe, er deres forskellige syn på forretningsmanden og magtmennesket Max Bernhardt. Bernhardt kunne redde Pers projekt økonomisk, men Per afviser at arbejde sammen med ham med henvisning til hans manglende idealitet og kyniske forretningsmetoder, der har ruineret folk og drevet dem til selvmord. Dette kan Jakobe ikke forstå. Hun mener kort sagt, at vil man målet, må man også ville midlerne (ss.136-137). Per er rystet, og det er der sikkert også en del læsere, der vil være, for her er vi langt fra det noget idealiserede billede af Jakobe, jeg nævnte i indledningen.

Per lader altså hellere sit projekt fare end gå på kompromis med sin samvittighed. Men spørgsmålet er, om Pers projekt nogensinde kunne have været realiseret med penge fra Max Bernhardt eller andre, eller om det fra starten var fantasi. Her argumenterer Lilhav energisk for det første: Pers projekt er ikke urealistisk. Det er ikke perfekt, men flere af bogens mere fornuftige og indsigtfulde personer, som oberst Bjerregrav og Aron Israel, ser muligheder i det, og Per modtager senere godtgørelse for sine energimaskiner, der altså godt kunne fungere (ss.105-110).

Det er i denne fase, hvor Per er på vej væk fra sine drømme om verdenserobring, at han læser og bliver optaget af Platons *Faidon*, hvor Sokrates på selve dagen, hvor han skal dø, fortæller om sit asketiske liv, der skal frigøre sjælen, det indre menneske, fra dens jordiske fængsel, kroppen. Denne orfiske tanke ligger tæt op ad den kristendom, Per er opdraget i, og repræsenterer således et skridt tilbage mod udgangspunktet for Per. Også Jakobe har ændret sig i løbet af deres forhold. Den idealitet, hun oprindelig ønskede at fremme hos ham, er der nu, men nu er det ikke længere det, hun vil høre fra ham. Nu forsvarer hun herskesyge, brutalitet osv., som det, der driver verden fremad. Som det fremgår af et senere brev fra hende, anser hun nu ikke længere ydre ting som ordner og titler som latterlige, men som noget, der er værd at stræbe efter (ss.149-150). Per påpeger hendes selvmodsigelser, og forholdet mellem dem er i realiteten slut.

Lilhav afrunder Jakobe-kapitlet med at konstatere, at Jakobes idealitet kun er en overflade, der krakelerer, da den ikke længere tjener hendes interesser, mens Per står over for en omvæltning, “der lader *en anden art idealitet* træde i stedet for den første” (s.151).

Det følgende kapitel er helliget Inger, den sidste af kvinderne i Pers liv.

Pers forbindelse med Jakobe løsnes, samtidig med at Pers mor dør. Moderens død medfører en forandring i Pers idealer, fra Cæsar til Sokrates, som Lilhav formulerer det (s.154). Per gennemløber nu en række faser, hvor han gradvis nærmer sig det religiøse, men ikke i form af traditionel kristendom, da hans natur gør oprør mod religionens livsfornægtelse. Per vil altså hverken denne verdens overfladiske værdier eller religionens livsfornægtelse, han søger ifølge Lilhav på platonisk vis en “gylden middelvej” (s.198).

Finder Per så sin egen vej ved at forlade kone og børn og blive vejassistent i Thy? Er han virkelig en Lykke-Per? Det spørgsmål er blevet diskuteret, siden bogen udkom første gang. Lilhavs svar er klart: Ja, Pers projekt lykkes, idet han finder sig selv, sit indre menneske, og sin rette jordbund. Som Lilhav formulerer det:

Hvad romanen om Per Sidenius handler om, er et menneske med mange betænkkelige træk, men et menneske med betingelser for ‘åndelig vækst’, som også levede op til denne medgift og voksede i bogens forløb.

(s.244)

Også Jakobe tilskrives en sådan “åndelig vækst”, idet hendes konfessionsløse skoleprojekt ifølge Lilhav viser, at hun har lært noget af Per. (s.242)

Som nævnt tidligere baserer Preben Lilhav sin analyse på den tidligste udgave af *Lykke-Per* (1898-1904), og den er temmelig forskellig fra den langt senere udgave af romanen, de fleste har stående i reolen. I efterordet nævner Lilhav, at han har haft planer om at genudgive førsteudgaven i de oprindelige otte dele, men har opgivet det. I stedet håber han i fremtiden at kunne fremlægge den i en tobindsudgave, hvoraf andet bind skal være et kommentarbind. Denne plan er i mellemtiden blevet realiseret med *Henrik Pontoppidans Lykke-Per. Studieudgave i to bind*, der udkom på internetAkademiet i 2021. Den oprindelige tekst kan også læses på henrikpontoppidan.dk, hvor den står som A-udgaven. Det er dog ikke nødvendigt at have førsteudgaven ved hånden for at følge Lilhavs argumentation, da han citerer gavmildt fra den.

I den tidligere omtalte artikel “Fra ledefigur til hovedperson” argumenterede Flemming Behrendt for det synspunkt, at der i virkeligheden ikke eksisterer nogen førsteudgave af *Lykke-Per*, idet Pontoppidan allerede var i fuld gang med den reviderede andenudgave (1905), inden han havde afsluttet førsteudgaven (1898-1904). Det paradoksale resultat af dette er, at afslutningen i førsteudgaven kan være påvirket af andenudgaven, hvorved der ikke er nogen “original” afslutning. Førsteudgaven fremstår derfor ifølge Behrendt som en torso. Denne argumentation, som Lilhav i øvrigt ikke forholder sig til i *Lykke-Per og Platon*, kan også læses på henrikpontoppidan.dk.

Alt i alt er *Lykke-Per* og *Platon* en interessant og på nogle punkter øjenåbnende bog, der kommer langt videre omkring i *Lykke-Per*, i Pontoppidans øvrige forfatter-skab og i filosofien, end der kan redegøres for her. Der kan selvfølgelig indvendes noget hist og her, f.eks. at Lilhav i det store galleri af tænkere, der kan have påvirket Henrik Pontoppidan, ikke finder plads til Ludvig Feilberg. Rent sprogligt

er bogen som nævnt tidligere klart og læsevenligt skrevet, dog med den lille ejendommelighed, at Lilhav sine steder i sine referater af handlingen i *Lykke-Per* skriver i datid, hvor man normalt ville bruge nutid, men det er bagateller i en bog, der absolut kan anbefales til de mange, der interesserer sig for og ønsker at fordybe sig i Henrik Pontoppidans store roman.